

ВІДРОДЖЕННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СКОТАРСТВА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК УКРАЇНИ

В. І. ЄМЦЕВ

*доктор економічних наук, професор кафедри технології м'ясних,
рибних та морепродуктів*

<https://orcid.org/0000-000-5684-186X>

E-mail: viem17@gmail.com

Н. М. СЛОБОДЯНЮК,

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри технології
м'ясних, рибних та морепродуктів*

<https://orcid.org/0000-0002-7724-2919>

E-mail: slob2210@ukr.net

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. Перманентні кризи в українській економіці, знецінення гривні, зниження доходів населення та його купівельної спроможності, посилення конкуренції на світовому ринку, а також постійне підвищення світових цін на продовольчі й непродовольчі товари створили нові реалії функціонування підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК України та призвели до його трансформації.

Обсяги світового виробництва та споживання молока зростають. Проте в Україні зворотні тенденції: в 1990 році країна виробляла 24,5 млн т молока й посідала 6 місце у світовому рейтингу країн-виробників молока, а у 2020 році відповідно 9,3 млн т та 22 місце. Тому дослідження причин існування цих тенденцій є дуже актуальним.

Стислий опис методів дослідження. Виконані дослідження базувались на застосуванні методів: якісного аналізу та синтезу, економіко-статистичного аналізу, порівнянь, аналітичних та логічних узагальнень тощо.

Основні результати дослідження. На початок 2021 року загальне поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) в Україні становило 2,874 млн голів і за останні 10 років скоротилось на 1,952 млн голів, у тому числі, корів на 0,958 млн голів.

Виробництво молока залишається дрібнотоварним. У 2020 році було вироблено 9,263 млн т молока (на 17,66 % менше, ніж у 2010 році). З них 29,8 % – у сільгоспгосподарствах та 70,2 % – у господарствах населення. Проте, санітарний контроль якості молока проводиться лише в 14,8 % домогосподарств, тому, основним постачальником молока на переробку у 2020 році були сільгосппідприємства, які поставили 77,2 % від загальних обсягів молока, поставленого на переробку, завдяки чому забезпечили зростання якості й безпечності молока отриманого молокопереробними підприємствами.

Значне скорочення обсягів постачання молока на переробку призвело до скорочення у 2020 році кількості переробних підприємств на 69,14 % проти 1990 року.

До основних чинників трансформації молокопродуктового підкомплексу України належать: зниження поголів'я корів, недостатня кількість якісної молочної сировини та її невідповідність регламентам і стандартам ЄС, низький технологічний рівень виробництва молока, недостатній контроль за якістю сировини, відсутність сучасного обладнання, висока капітало- і трудомісткість виробничих процесів, зростання цін на енергетичні та інші ресурси, зниження рівня споживання молочних продуктів через низьку купівельну спроможність, зростання конкуренції на світовому та внутрішньому ринках молочної продукції тощо.

Подальшого дослідження потребують можливі напрями інтеграції дрібних виробників молока.

Ключові слова: молочне скотарство, молочна галузь, молочна сировина, переробка молока, ринок молочної продукції

Актуальність.

Молоко й молочні продукти є цінними харчовими продуктами, світові обсяги споживання яких постійно зростають як у зв'язку з загальним ростом населення планети, так і у зв'язку зі збільшенням їхнього споживання в деяких країнах (Китай, В'єтнам тощо), що пов'язано зі зростанням рівня життя населення цих країн. Згідно з даними дослідження експертів IFCN, зростання світового виробництва молока у 2019 році відбулося переважно завдяки Індії, Океанії, Африки й Середнього Сходу (Shahbandeh M. Productio lactis globalis 2013 ad 2019 Statista). Однак цей приріст становив 1,4 % і був суттєво нижче середнього довгострокового показника (2,3 %).

Україна в 1990 році у світовому рейтингу країн-виробників молока посідала 6 місце у світі, з обсягами виробництва молока 24,5 млн т. У 2020 році країна посіла 22 місце у світовому рейтингу (серед 123 країн – основних виробників молока, що виробляють 98 % від загального об-

сягу світового виробництва) (IFCN Expert Dairy Report 2020). Саме причини формування цих тенденцій у його функціонуванні та сучасного стану справ у молокопродуктовому підкомплексі АПК України потребують додаткових досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Всебічному вивченню, оцінці та аналізу стану підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК України та перспектив їхнього розвитку приділено увагу в роботах багатьох науковців. Серед досліджень відомими є праці Н. Белінської, П. Березівського, В. Бойко, І. Євсєєвої, М. Ільчука, Т. Мостенської, Н. Оляднічука, М. Пархомця, В. Радька, П. Саблука Н. Шиян, І. Федулової та багатьох інших. Ці науковці досліджували важливі питання щодо розвитку кормової бази, проведення племінної роботи, умов утримання молочного стада, оптимізації організаційно-економічного механізму функціонування підприємств підкомплексу та

забезпечення зростання їхньої конкурентоспроможності. Проте динамічні зміни на світовому і внутрішньому ринках та впровадження сучасних інноваційних технологій, обладнання, продуктів вимагають постійного виявлення та уточнення тенденцій розвитку підприємств підкомплексу для розробки ефективних інструментів управління їхнім функціонуванням та розвитком конкурентоспроможності.

Мета дослідження є оцінка сучасного стану молокопродуктового підкомплексу АПК України, тенденцій в функціонуванні та факторів його трансформації, розробка практичних рекомендацій щодо стабілізації та підвищення ефективності його діяльності і конкурентоспроможності.

Матеріали і методи дослідження.

Виконані дослідження базувались на застосуванні методів: якісного аналізу та синтезу, економіко-статистичного аналізу, порівнянь, аналітичних та логічних узагальнень тощо.

Результати дослідження.

У результаті змін, що сталися в країні протягом трьох десятиліть, у 2020 році загальна структура виробництва сільгосппродукції продукції змінилась: продукції рослинництва – 79,1 %, продукції тваринництва – 20,9 % (рис. 1). Водночас в аграрних підприємствах структура сільгоспвиробництва змінилась ще більше й у 2020 р склала відповідно 83,8 % та 16,2 % (Statistical Yearbook of Ukraine for 2020).

Результати проведених досліджень свідчать, що першопричиною стану справ, що склався на сьогодні у вітчизняному тваринництві та молокопродук-

товому підкомплексі АПК є наявні тенденції в молочному скотарстві, а саме скорочення поголів'я корів та обсягів виробництва молока. Це відбулося завдяки зменшенню поголів'я всіх видів тварин, у тому числі, ВРХ. Так, згідно з результатами досліджень, на початок 2021 року загальне поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) в Україні становило 2,874 млн голів, що на 7,1 % менше, ніж на початок 2020 року (табл. 1). Водночас чисельність поголів'я ВРХ у сільгоспдідприємствах скоротилася до 1,008 млн голів, а поголів'я дійних корів зменшилося відповідно до 423,9 тис. голів, що на 2,6 % менше, ніж на початок 2020 року (Statistical collection «Livestock of Ukraine, 2020»). Результати досліджень свідчать, що на сьогодні в Україні найменша кількість поголів'я ВРХ за останні 120 років. Усе це забезпечило незмінність негативної тенденції до зменшення кількості молочно-товарних ферм (МТФ), у середньому, на 4,3 %/рік та зменшення обсягів виробництва молока в середньому на 2,3 %/рік, на відміну від наявної позитивної тенденції зростання обсягів виробництва молока у світі (Statistical Yearbook of Ukraine for 2020).

Водночас господарства населення на початок 2021 року скоротили поголів'я ВРХ до 1,865 млн голів, у тому числі поголів'я дійних корів до 1,249 млн голів або на 6,4 % проти поголів'я на початок 2020 року (Statistical collection «Livestock of Ukraine 2020»). Тобто скорочення поголів'я ВРХ та корів у господарствах населення має більші темпи, ніж в аграрних підприємствах, що займаються скотарством. Водночас треба зазначити, що кількісні показники поголів'я ВРХ та корів в особистих господарствах населення викликають певні сумніви у зв'язку тим, що, з різних причин, ідентифікація поголів'я в них досі не закінчена,

Рис. 1. Структура продукції сільськогосподарства у 2020 році, %%
(Statistical Yearbook of Ukraine for 2020)

хоча держава повинна була забезпечити її проведення ще до 2015 року.

Аналіз даних таблиці 1 дає змогу зробити висновок, що тільки за останні 10 років поголів'я ВРХ у країні скоротилося на 1,952 млн голів, у тому числі корів на 0,958 млн голів, що свідчить про стійкість негативного тренду в розвитку м'ясного й молочного скотарства та в обсягах виробництва й постачання молока на переробні підприємства (табл. 2).

Скорочення поголів'я корів, попри зростаючу їхню продуктивність у господарствах усіх категорій (в середньому на 2 % рік), призвело до зменшення обсягів виробництва якісної молочної сировини (табл. 1 та 2). Так, згідно з результатами проведених досліджень, в Україні у 2020 році було вироблено 9,263 млн т молока (на 7,1% менше, ніж у 2019 році). З них 2,761 млн т (на 1,2 % більше) – в аграрних підприємствах та 6,502

Таблиця 1. Динаміка поголів'я великої рогатої худоби та продуктивності корів в Україні (на кінець року) (Statistical collection «Livestock of Ukraine , 2020)

	1990	2010	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*	2020*	2020/ 2010 pp. %
ВРХ, тис голів:	24 623	4826	3884	3750	3683	3531	3092	2874	59,55
У тому числі корів, тис. голів	8 378	2631	2167	2109	2018	1919	1788	1673	63,6
у т.ч. в господарствах населення, тис. голів	2 186	2042,1	1733,5	1662	1551	1551,2	1451,6	1349,9	66,1
Надій на одну корову, кг господарства усіх категорій	2863	4082	4644	4735	4820	4922	4976	5129	125,6
Середній річний удій кг молока від однієї корови у сільгоспд- приємствах	2941	3975	5352	5643	6025	6190	6101	6634	166,9

* - без урахування тимчасово окупованої території Криму, Севастополя і частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

млн т (на 6,3 % менше) – у господарствах населення (Statistical collection «Livestock of Ukraine, 2020).

Усе це призвело до скорочення на 2,2 % фактичного споживання молока на душу населення, яке у 2020 році складало всього 53,13 % від науково-обґрунтованих норм споживання молока та молочних продуктів. Не дивлячись на збереження поголів'я в сільгоспідприємствах, успішне сезонне закладання кормів та високі закупівельні ціни на молоко, за результатами трьох кварталів 2021 року продовжилося зниження виробництва молока в Україні на 6,1 % проти відповідного періоду 2020 року. І хоча, агропідприємства покращують якість реалізованого молока, уміст жиру та білка, однак значного приросту обсягу молока, який би компенсував скорочення виробництва молока в господарствах населення, поки що не спостерігається. Заважають цьому орієнтація агропідприємств на рослинництво, відсутність зовнішніх інвестицій, глобальна інфляція, волатильність курсів валют, чинник ринку землі тощо.

Усе це призвело до скорочення споживання молока та молочної продукції в розрахунку на душу населення. Так, якщо в 1990 році середнє споживання однією особою становило 373 кг/рік молочних продуктів (у перерахунку на молоко), то у 2010 році ця цифра знизилася до 206 кг/рік, а у 2020 році середнє споживання однією особою становило лише 201,5 кг/рік молочних продуктів (табл. 2).

Найбільше молока у 2020 році виробили в Полтавській області – 734,2 тис. т (на 3,2 % менше, ніж у 2019 році), Вінницька – (728,4 тис. т; на 4,6 % менше) та Хмельницька (651,5 тис. т; на 2,5 % більше) області. Найменші обсяги виробництва молока за 2020 році були в Луганській, Донецькій та Запорізькій областях (Statistical collection «Livestock of Ukraine, 2020).

Результати аналізу динаміки обсягів виробництва молока дозволяють зробити висновок про те, що відбулась трансформація сировинної бази молокопереробної галузі не тільки за обсягами, але й за якістю молока, яке поступило

Таблиця 2. Динаміка обсягів виробництва та переробки молока в Україні, (Statistical collection «Livestock of Ukraine, 2020; Statistical collection «Balances and consumption of basic foodstuffs by the population of Ukraine for 2020)

Показники	2010	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*	2020*	2020 до 2010 рр., %
Вироблено молока, тис. т	11249	10615	10382	10281	10064	9963	9 263	82,34
Надійшло молока на переробні підприємства, всього, тис. т, у тому числі:	4793	4251	4183	4348	4179	3868	3299	68,8
від підприємств, тис. т	2193	2744	2512	2689	2720	2750	2566	117,12
від населення, тис. т	2544	1346	1198	1239	1089	870	733	28,8
Рівень товарності, %	42,6	40,0	40,2	42,3	41,2	38,8	35,61	83,6
Споживання молока на душу населення, кг/рік	206,4	209,9	209,5	200,0	197,7	200,5	201,9	97,8

* - Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м.Севастополя, а також без урахування тимчасово окупованих територій у Донецької та Луганської областях.

на переробні підприємства (табл. 2 та 3). Якщо 10 років тому співвідношення обсягів молока, поставленого різними категоріями виробників для переробки на підприємства молокопереробної галузі було близько 50 : 50, то у 2020 році частка господарств населення в загальному обсязі переданого на переробні підприємства молока склала лише 22,8 %. Тобто відбулось різке скорочення обсягів постачання на переробку низькоякісного, проте дешевого, молока від господарств, яке не в змозі відшкодувати аграрні підприємства збільшення постачання якісної сировини.

Водночас треба відзначити, що якість і безпечність молока, поставленого на переробку аграрними підприємствами, впевнено зростає. Як свідчать результати аналізу, відбулось зростання частки молока категорії «екстра» та «першого гатунку» (табл. 3). Так, частка сировини гатунку «екстра» у загальному обсязі молока, що надійшло на переробку, зросла з 27,2 % у 2019 році до 34,6 % – у 2020 році. Проте знизилась питома вага молока

«вищого» гатунку, відповідно з 35,9 % до 34,2 % та «першого» гатунку – з 32,3 % до 30,4 %. Частка «другого» гатунку різко зменшилася з 3,7 до 0,6 % (Receipt of milk to processing enterprises. State Statistics Service of Ukraine).

Водночас треба зауважити, що в господарствах населення відбувся стрибок якості, але «на папері». Частка молока другого гатунку, поставленого населенням на переробку скоротилася з 83,2 % до 18,4 %, а першого гатунку, навпаки, зросла з 12 % до 79,9 % без практично жодних відчутних змін у технології виробництва, зберігання та доставці молока (Statistical collection «Livestock of Ukraine, 2020; Receipt of milk to processing enterprises. State Statistics Service of Ukraine). Тобто, молокопереробні підприємства в умовах дефіциту сировини не змогли відмовитися від прийому на переробку молока від господарств населення і, у такий спосіб, намагаються «виконати» вимоги нових законодавчих актів щодо якості та безпечності молока завдяки «міксу» з молока населення й агропідприємств.

Таблиця 3. Динаміка структури якості молока, що надійшло на переробку від агропідприємств, %% від загального обсягу (Statistical collection «Livestock of Ukraine, 2020; Receipt of milk to processing enterprises. State Statistics Service of Ukraine)

Рік	Екстра	Вищий гатунок	Перший гатунок	Другий гатунок	Негатункове
2010	4,4	31,3	59,3	4,1	0,9
2015*	10,3	35,2	49,6	4,7	0,2
2016*	15,4	38,8	44,46	6,74	0,3
2017*	16,4	36,7	37,9	8,7	0,3
2018*	21,6	38,1	32,9	7,1	0,3
2019*	27,2	35,9	32,3	3,7	0,2
2020*	34,6	34,2	30,4	0,6	0,2
2020 до 2010, %	7,46 разів	109,26	51,26	14,6	22,2

* - Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також без урахування тимчасово окупованих територій у Донецької та Луганської областях.

Це підтверджується тим, що в Україні санітарний контроль якості молока проводиться лише в 14,8 % домогосподарств, що займаються виробництвом молока (Statistical collection «Livestock of Ukraine, 2020). Водночас контроль якості молока відбувається лише у 8,4 % домогосподарств, які обробляють 0,5 га землі й менше, 17,1 % домогосподарств – з площею землі 0,51-1 га та 28,3 % домогосподарств – з площею землі понад 1 га.

Результати проведених досліджень свідчать, що за умови збереження наявних негативних тенденцій динаміки обсягів виробництва та поставки молока на переробку, щороку в Україні буде зникати 1-2 великих молокопереробних підприємств. І це підтверджується результатами аналізу зміни кількості та рівня переробних потужностей молокопереробних підприємств (табл. 4). Результати аналізу свідчать, що, якщо станом на кінець 1990 року в країні працювало 643 переробних підприємства, то у 2020 році – залишилося лише 192 (з яких працювало 178) або 29,86 % проти 1990 року (Receipt of milk to processing enterprises. State Statistics Service of Ukraine; State Fiscal Service of Ukraine. Official site,2020).

Хоча треба зазначити, що закривались, в основному, старі малопотужні підприємства. Результатом цього процесу стало збільшення майже вдвічі середньої виробничої потужності молокопереробних підприємств. Проте й ці потужності, у зв'язку з відсутністю сировини, використовується в середньому, на 30-40 %.

Проведений аналіз показників виробництва основних видів молочних продуктів (табл. 5) свідчить, що до 2014 року були позитивні тенденції з виробництва молока, сиру свіжого та кисломолочного, кисломолочних продуктів, а з 2014 року відбувається зменшення виробництва за всіма видами продуктів. Серед основних груп молочної продукції найбільша частка на ринку припадає на незбиране молоко, яке становить приблизно 84,0 % у кількісному вираженні, сир (з часткою ринку приблизно 8,0 %) та вершкове масло (з часткою ринку 5,0 %).

Результати проведеного аналізу дають можливість зробити висновок, що 80 найбільш потужних молокопереробних підприємств на сьогодні виробляють 75-85 % вітчизняної молочної продукції з незбираного молока. Власники цих підприємств цінують свою

Таблиця 4. Динаміка кількості та виробничої потужності молокопереробних підприємств в Україні (Receipt of milk to processing enterprises. State Statistics Service of Ukraine; State Fiscal Service of Ukraine. Official site,2020)

	1990	2000	2007	2010	2014*	2019*	2025 (прогноз)	2019 до 1990, %
Кількість підприємств, од.	643	447	354	287	252	192	157	29,86
Загальна виробнича потужність, млн.т	18,6	13,9	13,46	12,7	12,0	9,8	8,1	52,69
Середня потужність, тис.т	28,9	31,1	38,02	44,2	47,6	51,04	51,6	176,6

* – Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також без урахування тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Таблиця 5. Виробництво молочних продуктів в Україні
(Statistical Yearbook of Ukraine for 2020.)

Показник	Роки									Темп приросту 2020 р. до 2010 р., %
	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Молоко оброблене рідке, тис. т	822,3	911,6	1116,5	965,6	926,2	954,1	997,9	969	982,3	19,5
Масло вершкове, тис. т	92,3	88,6	114	100,9	101	102,3	105,1	91,6	87,5	-5,3
Сухе молоко та вершки, тис. т	68,7	63,1	66,7	60,9	58,8	45,3	37,4	34,5	35,3	-48,4
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний, тис. т	78,5	79	74,7	67	69,6	68,7	72,8	64,1	81,4	3,7
Сири тверді, тис. т	207	168	130	122,6	113,1	105,6	96,3	86,1	85,2	-58,3
Продукти кисломолочні, тис. т	497	489	473	426,1	420,2	410,2	405,2	415,3	443,2	-10,9

репутацію й тому вкладають значні кошти в модернізацію виробництва, в інноваційні технології щодо поліпшення якості молочних продуктів, слідкують та оперативно реагують на зміни кон'юнктури ринку, постійно поліпшують та розширюють асортимент для оптимізації процесу виробництва продукції, збільшення обсягів виробництва та прибутку підприємств. До цього їх підштовхує і проблема адаптації виробників молока та молочних продуктів в Україні до європейських вимог, яка особливо гострою стала після анексії Криму і втрати ринку РФ.

Основними напрямками технологічних інновацій у молокопереробній промисловості є застосування енергозберігаючих та маловідходних технологій, низькотемпературна обробка для збереження корисних властивостей молока, нанотехнології, технології продовження терміну зберігання тощо. Крім цього, актуальними напрямками вдосконалення асортименту молочної продукції впродовж останніх років є сучасні тренди на ринку молочних продуктів: здорове харчування; збільшення попиту на безлактозне молоко; ак-

тивний розвиток сектору «рослинне молоко», що не містить холестерину, лактози та казеїну.

Це стимулює підприємства молокопродуктового підкомплексу АПК нарощувати обсяги виробництва продукції які є привабливими сегментами для експорту до країн ЄС, СНД, Азії та Африки (рис. 2).

На сьогодні вітчизняна молочна продукція експортується у 104 країни світу. Експортом займаються 145 підприємств. Основними видами експортної молочної продукції у 2020 році були: масло вершкове (\$49 млн та 9 місце в світі за обсягами експорту продукції), молоко та вершки сухі або згущені (\$45 млн 19 місце), сири (\$24 млн та 25 місце), молочна сироватка (\$10 млн та 10 місце), молоко та вершки неконцентровані (\$12 млн та 26 місце) тощо (Official website of the UN FAO. Biannual report on global food markets ; Statistical collection «Foreign Trade of Ukraine.2020»).

Однак, в силу вищезазначених причин та високих вимог імпортерів щодо якості та безпечності продукції, обсяги вітчизняного експорту молочних продуктів мають тенденцію до зменшення (рис. 3).

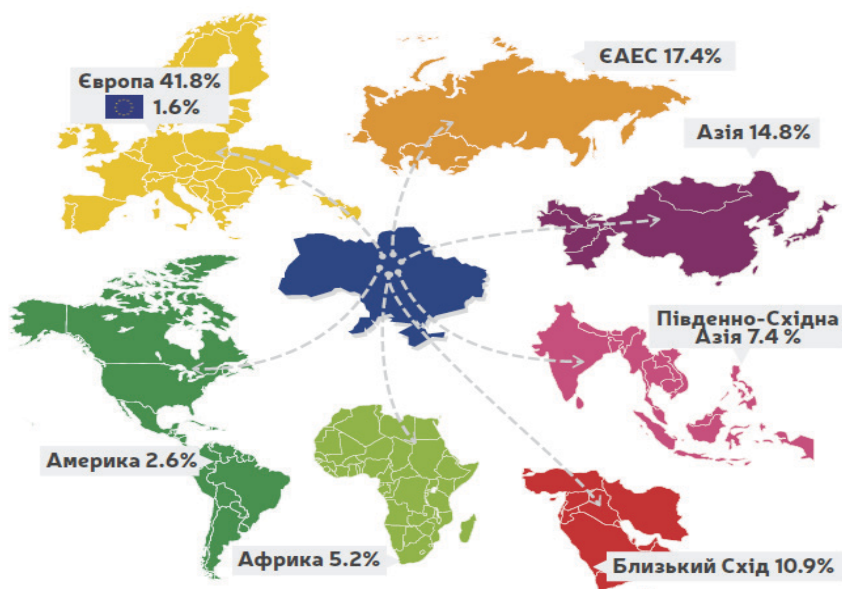

Рис. 2. Географія експорту молочної продукції у 2020 році
(Statistical collection «Foreign Trade of Ukraine.2020»)

Так, експорт молочної продукції у 2020 році всього 29,0 % від його обсягів у 2011 році. Щобільше, у 2020 році Україна стала нетто-імпортером молочної продукції як у вартісному виразі, так і за фізичними об'ємами. Експорт вітчизняної молочної продукції складає на сьогодні всього 0,8 % від світових обсягів експорту.

Тому, якщо розглядати конкурентоспроможність молокопереробних підприємств та їх продукції на світовому та внутрішньому ринках, то для того, щоб зробити якісний молочний продукт необхідно декілька складових: якісна сировина, сучасне обладнання та кваліфікований персонал. Ну, і звичайно, щоб підприємства за основу організації виробництва застосовували систему якості та безпечності продуктів і були сертифіковані за міжнародними стандартами управління та контролю якості ISO 9000, 14000, 22 000 та HACCP.

Виходячи з цього, для переробника, який би хотів вигідно експортувати свою продукцію, економічно-доцільним було б мати один сучасний завод з потужністю переробки щонайменше 500 тисяч т молока на рік. Однак, створення такого підприємства в Україні потребує наявності потужної сировинної зони в якій буде функціонувати 5-6 сучасних МТФ з поголів'ям 10 тисяч корів кожна та з продуктивністю 10 т молока на корову в рік.

Результати проведеного дослідження дозволяють серед чинників, які прямо або опосередковано вплинули на скорочення обсягів виробництва молока протягом 2020 р., виділити аномальну спеку та втрату, у зв'язку з цим, частини кормів. У зв'язку з цим відбулось значне зростання цін (грудень 2020 р до грудня 2019 р) на пшеницю фуражну на 57%, кукурудзу фуражну - 82%, шрот сояшниковий - 126%, шрот соєвий -74% (Statistical collection «Agriculture

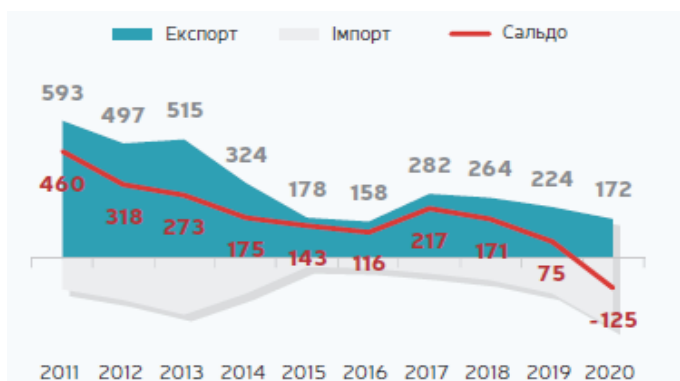

Рис. 3. Динаміка обсягів експорту молочної продукції, \$ млн.
(Statistical collection «Foreign Trade of Ukraine.2020»).

of Ukraine. 2020»). А в молочному скотарстві проблемою залишається також недостатня кількість кормів щодо виконання вимог технології годівлі, адже щоб мати високу продуктивність тварин, потрібно застосовувати збалансовані раціони їх годівлі. На нашу думку, зростання цін на корми буде продовжуватись, адже триває світова тенденція зростання цін на аграрну продукцію. З цього можна зробити висновок, що подальше подорожчання зерна призведе до збільшення ціни на комбікорми, а тому виробництво м'яса і молока залишиться низькорентабельним або взагалі, для багатьох господарств, може стати збитковим. Тому сільськогосподарським підприємствам слід сконцентрувати зусилля як на збільшенні поголів'я, так і на реальному впровадженні інноваційних технологій й реінжинірингу виробничих та бізнес-процесів.

Рентабельність виробництва молока залежить від собівартості його ви-

робництва і рівня закупівельної ціни, яка залежить від обсягів пропозиції, показників якості і безпечності молока, наявності холодної логістики тощо.

Саме зростання цін на корми напряму відображається на собівартості виробництва продукції тваринництва та веде до зростання цін на неї. Так ціни на молоко у 2020 р склали: екстра - 12,15 грн / кг, вищий - 11,7 грн / кг, перший - 11,08 грн / кг. Середньозважена ціна - 11,64 грн / кг. Діапазон коливань цін на середні і великі партії молока сорту екстра по регіонах складав: північ і центр - 11,7-12,45 грн / кг; південь - 11,7-12,45 грн / кг; схід - 11,6-12,4 грн / кг; захід - 11,6-12,35 грн / кг (Statistical collection «Livestock of Ukraine 2020»).

Результати проведеного аналізу свідчать, що в Україні ціни на молоко екстра і вищого гатунку вищі, ніж у деяких країнах ЄС. Це призводить до того, що вітчизняна молочна продукція має низький рівень конкурен-

Таблиця 6. Динаміка середніх закупівельних цін на молоко для сільгосппідприємств та рентабельності його виробництва

	2000	2005	2010	2012	2014	2016	2018	2019	2020
Ціна, грн/т	630	1127	2938	2662	3588	5461,8	7602,4	8198,2	11,64
Рентаб. %	-6,1	12,2	18,0	2,3	11,1	18,6	16,1	20,6	20,4

тоспроможності на зовнішніх ринках та відкриває можливість імпорту молочної продукції країнам ЄС (рис.3).

Україна має величезний потенціал у молочнотоварному виробництві, і сталий розвиток цієї галузі можливий, але за умов наявності дешевих і довгострокових кредитів, відповідної професійної освіти, стабільної політики держави щодо умов функціонування молокопродуктового підкомплексу АПК. Так треба відмітити, що у 2018 р була започаткована державна програма з відгодівлі молодняку ВРХ в особистих селянських господарствах, постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 107 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва». Даною постановою передбачалася бюджетна допомога домогосподарствам на безповоротній основі на вирощування молодняка до 13-місячного віку у розмірі 2500 грн / голову. Проте вже у 2019 р населенню почали масово відмовляти в отриманні дотацій, а в 2020 р – їх зовсім відмінили.

Для розвитку та стабільного функціонування молочного скотарства і молокопереробної галузі необхідне значні обсяги інвестицій. Так щоб збільшити до 2030 р поголів'я корів до 2,1 млн голів, а виробництво молока - до 11 млн т і при цьому переробляти 9 млн т, щорічно потрібно інвестувати в галузь 9-11 млрд грн. Держава має в цьому брати активну участь, взявши за приклад модель ЄС, де до 50% витрат виробників на будівництво нових ферм компенсується державою. Для цього, з відновленням Міністерства аграрної політики, треба розробити стратегію розвитку молочного скотарства та молокопереробної галузі, яка включала б держпідтримку племінної роботи та генетичного онов-

лення стада, участь держави в інвестуванні будівлі нових та реконструкції і модернізації існуючих молочних комплексів, розвитку кооперації різних форм, фермерства, розвитку інфраструктури для холодної логістики тощо. Однак, щодо реальної участі держави у підтримці АПК і, в тому числі, молочного скотарства, то скасовуючи спецрежим ПДВ для агровиробників у 2017 р, уряд брав зобов'язання виділяти до 2021 р не менше 1% від обсягів «аграрного» ВВП на програми державної підтримки АПК – тобто близько 7 млрд грн. Однак, жодного року, з моменту прийняття цього рішення, загальна сума державної підтримки не відповідала заявленим розмірам, а на 2021 р заплановано лише 4,5 млрд грн.

Що стосується питань збільшення обсягів виробництва якісного та безпечного молока і поставку його на переробку, то майбутнє за концентрацією виробництва за рахунок вертикальної та горизонтальної інтеграції для великих підприємств та кооперацією для фермерських господарств та господарств населення. Аби вижити та бути присутніми на світовому ринку необхідна кооперація між виробниками молока та переробниками, що дозволить забезпечити врегулювання цінових відносин між сторонами та не втратити об'єми виробництва молока. Цьому може посприяти новий Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» який вступає в дію з 15.11.2020 р. Об'єднавшись в один з 4 типів кооперативів (обслуговуючий, виробничий, переробний чи багатофункціональний який може працювати з прибутком, або без) вони можуть забезпечити стабільність обсягів виробництва, якості та безпечності молока та отримати можливість працювати з великими переробниками. Це підтверджує результати вивчення досвіду Польщі, де налічується

трохи близько 200 тисяч сімейних фермерських господарств із середньою кількістю поголів'я 10 корів. Таким чином, з загальною чисельністю корів близько 2 млн голів і середньою продуктивністю 6,5 т/рік країна виробляє 13,5 - 14,6 млн т молока на рік і займає 6 місце в Європі та 13 - в світі (Official website of the UN FAO. Biannual report on global food markets). Ціна польського сирого молока є на 9-11% нижчою від середньоєвропейської і на 5% нижче середньосвітової. В таких умовах експорт польських молока та молочної продукції відрізняється високим рівнем конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, в тому числі і на внутрішньому ринку України.

Висновки і перспективи.

До основних факторів трансформації молокопродуктового підкомплексу України належать: зниження поголів'я корів, недостатня кількість якісної молочної сировини та її невідповідність регламентам і стандартам ЄС, низький технологічний рівень виробництва молока, недостатній контроль за якістю сировини, відсутність сучасного обладнання, висока капітало- і трудомісткість виробничих процесів, зростання цін на енергетичні та інші ресурси, зниження рівня споживання молочних продуктів через низьку купівельну спроможність, зростання конкуренції на світовому та внутрішньому ринках молочної продукції тощо.

Негативними факторами, що стримують розвиток та стабільне функціонування підкомплексу також є:

- низький рівень інвестиційної привабливості підкомплексу через тривалий термін окупності інвестицій та недостатній рівень державної підтримки його функціонування та розвитку;

- необхідність відведення значних площ сільськогосподарських угідь під кормові культури, сінокоси і пасовища, що в умовах відкриття ринку землі є досить проблематичним для підприємств, які займаються тваринництвом.

Багато питань стабілізації й підвищення ефективності молочного скотарства (відтворення і збереження поголів'я корів, підвищення їх продуктивності, скорочення виробничих витрат, поліпшення якості та безпечності продукції та зростання дохідності галузі) повинні вирішуватися на мікрорівні, тобто в підприємствах на основі раціональної організації виробництва відповідно із регіональним розташуванням, спеціалізацією та їх специфічними особливостями. Пріоритетними ж напрямками державного регулювання і підтримки, щодо збільшення виробництва молока, на нашу думку, є:

- підвищення рівня концентрації виробництва та організації управління діючими підприємствами на основі спеціалізації і кооперації та створення інтегрованих агропромислових формувань або корпоративних організацій на ринкових взаємовигідних умовах для всіх учасників технологічного ланцюгу: племінна робота – виробництво кормів - вирощування та виробництво молока - переробка - реалізація готової продукції;
- створення сприятливого інвестиційного клімату з метою поліпшення матеріально-технічної бази молочного скотарства, у тому числі за рахунок залучення приватних інвестицій, здійснення структурної перебудови галузі пріоритетом його розвитку у великих спеціалізованих сільськогосподарських підприємствах або інтегрованих агроформуваннях;

- розвиток селекційно-племінної, генетичної роботи, підвищення ролі племінних заводів, племінних господарств, племінних ферм, використання краших зразків вітчизняного та зарубіжного генофонду;
- формування ефективного економічного механізму в області ціноутворення, фінансово-кредитних, лізингових стосунків, можливостей розвитку факторингу;
- забезпечення високоякісної кормової бази, на основі прогресивних технологій заготівлі і зберігання кормів та забезпечення розвитку інтенсивних ресурсозберігаючих технологій, спрямованих на виробництво якісної і конкурентоздатної продукції.

Розв'язати проблеми функціонування молокопереробного підкомплексу АПК, можна шляхом реалізації «Концепції державної підтримки тваринництва на 2021-2023 рр.» і «Національної Стратегії розвитку молочної галузі 2021-2030 рр.», розроблених Мінекономіки в діалозі з галузевими асоціаціями.

References

1. Shahbandeh M. Productio lactis globalis 2013 ad 2019 Statista */. Receptum ex <https://www.statista.com/statistics/263952/production-of-milk-worldwide/> (accessit 09.08.2021).
2. IFCN Expert Dairy Report 2020. Retrieved from <https://dairyreport.online/dairy-report/> (2021, August, 6).
3. Statistical collection «Livestock of Ukraine 2020». Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (2021, September, 4).
4. Statistical Yearbook of Ukraine for 2020. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (2021, October, 06).
5. Statistical collection «Balances and consumption of basic foodstuffs by the population of Ukraine for 2020». Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (2021, September, 14).
6. Receipt of milk to processing enterprises. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (04.09.2021).
7. State Fiscal Service of Ukraine. Official site. Retrieved from <http://sfs.gov.ua/ms/f11> (2021, September, 4).
8. Statistical collection «Foreign Trade of Ukraine.2020» Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date 04.10.2021).
9. Official website of the UN FAO. Biannual report on global food markets / Retrieved from <https://www.fao.org/news/story/ru/item/1411351/icode/> (accessed 25.10.2021).
10. Statistical collection «Agriculture of Ukraine. 2020 ». Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date 04.10.2021).

V. I. Yemtsev, N. M. Slobodyanyuk (2021). REVIVAL OF RESOURCE POTENTIAL OF CATTLE BREEDING AS A COMPETITIVENESS DEVELOPMENT FACTOR FOR ENTERPRISES OF DAIRY SUBCOMPLEX OF UKRAINIAN AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX. ANIMAL SCIENCE AND FOOD TECHNOLOGY, 12(3): 36-49.
<https://doi.org/10.31548/animal2021.03.003>

Abstract. Permanent crises in the Ukrainian economy, the devaluation of the hryvnia, decline in household income and purchasing power, increased competition in the global market, as well as the continuous rise in world prices for food and non-food items have created new realities for enterprise functioning in the dairy subcomplex of Ukrainian agro-industrial complex and cause its transformation.

World milk production and consumption are increasing. However, there are opposite trends in Ukraine: in 1990, the country produced 24.5 million tons of milk and was the 6th in the world ranking of milk producing countries, in 2020 – 9.3 million tons and the 22nd place, respectively. Therefore, the study of the reasons for the existence of these trends is very relevant.

The research was based on the following methods: qualitative analysis and synthesis, economic and statistical analysis, comparisons, analytical and logical generalizations, etc.

At the beginning of 2021, the total number of cattle in Ukraine amounted to 2.874 million and over the past 10 years, this number has decreased by 1.952 million, including cows – by 0.958 million.

Milk production remains a small-scale branch. In 2020, 9.263 million tons of milk were produced (17.66% less than in 2010). Of these, 29.8% – in agricultural enterprises and 70.2% – in private households. However, the sanitary quality control of milk is carried out only in 14.8% of private households, therefore, in 2020, the main milk supplier for processing were agricultural enterprises, which supplied 77.2% of the total amount of milk delivered for processing, thus ensuring an increase in quality and safety of milk obtained by processing enterprises.

A significant reduction in the volume of milk supplies for processing led to a decrease in the number of processing enterprises by 69.14% in 2020 compared to 1990.

The main factors of transformation of the dairy subcomplex of Ukraine include declining cow population, insufficient quality of raw milk and its non-compliance with the EU regulations and standards, low technological level of milk production, insufficient quality control of raw materials, lack of modern equipment, high capital and labor intensity of production processes, rising prices for energy and other resources, lower consumption of dairy products due to low purchasing ability, increased competition in global and domestic dairy markets, etc.

Possible directions of small-scale milk producers' integration need further research.

Keywords: *dairy farming, dairy industry, dairy raw materials, milk processing, dairy market*